

ALENA PROKOPOVÁ / 22. 8. 2016

5 milionů svědků

Detektivka Evy Sadkové vznikla v roce 1965 a dnes není příliš známá. Kromě snahy o formální experiment však překvapuje i odsouzením „chladného média“ televize a intelektuálů coby morálních příživníků.

Foto: Státní fond kinematografie

Uvolňující se společenská atmosféra šedesátých let samozřejmě neovlivnila pouze oblast filmového umění spojovanou zpravidla jen s československou novou vlnou, ale změnila i vnímání „buržoazních“ žánrových forem, jež byly v předchozím desetiletí odsouzeny s tím, že odvádějí pracující masy od třídního boje. V polovině šedesátých let tak byla relativně stabilizovaná i pozice českého kriminálního filmu a detektivky. Vliv na jeho uznání měly – kromě řady překladů literární klasiky s cennými doslovy – i časopisecké texty či studie zabývající se historií a pravidly žánru. [1] V očích barrandovské dramaturgie ovšem status žánru upevnil především divácký úspěch „alibi série“ režiséra Vladimíra Čecha. Kvalita trilogie je považována za sestupnou, filmy *105% alibi* (1959), *Kde alibi nestačí* (1961) a *Alibi na vodě* (1965) však představovaly vzor i pro další snímky natáčené v průběhu desetiletí, a to jak ve filmu, tak v televizi.

Dobrým příkladem je i detektivka režisérky Evy Sadkové *5 milionů svědků*, jež měla premiéru na Silvestra roku 1965. Byla původně dokonce připravována jako třetí část „alibi série“, což přesvědčivě dokládá Veronika Zýková, která ve své cenné studii [2] upozorňuje na vývoj *5 milionů svědků* a pozůstalé vazby na „předlohu“. Mezi ty drobné patří obsazení režiséra trilogie Vladimíra Čecha do „čestné“ role – zavražděného herce Faltyse (kterého ovšem divák filmu Evy Sadkové téměř nevidí a který mluví hlasem Felixe le Breuxe). Komplexnější vliv měla „alibi série“ na film Sadkové ve sféře hlavních postav. Od podoby vyšetřovatelského dua – kapitána Tůmy a poručíka Líbala v podání Karla Högera a Josefa Beka – se *5 milionů svědků* postupně emancipovalo.

Charakter zkušeného kriminalisty Sudy (v lakonickém podání Radovana Lukavského) se nicméně blíží högerovskému Tůmovi, zatímco agilní adept kriminalistického řemesla Koval je mladší verzí Líbala, která se posunula do popředí oproti první verzi literárního scénáře (kde začínajícího kolegu obou hlavních hrdinů Václav Nývlt pojmenoval Vojta Masopust).

5 milionů svědků tak rozehrává vedlejší vztahovou linii o mistrovi a jeho žákovi: vedle neochvějně solidního Sudy se Koval v podání Jana Třísky zprvu vyjímá jako okázale elegantní hejsek, kterému je hned „všechno jasné“. [3] Postupně se ovšem pod káravým, leč klidným vedením zkušeného kolegy mění. Tato morální linie v českých krimi někdy nahrazovala politizující a ideologizující prvky příznačné např. pro dobové špionážní příběhy.

5 milionů svědků nám tak ukazuje, jakými způsoby „socialistická detektivka“ usilovala o inovaci klasického hrdiny kodifikovaného v angloamerické sféře: náš kriminalista musel být uvědomělý, morálně i lidsky vyspělý, a fungovat v rámci instituce a kolektivu. Model klasického soukromého detektiva pracujícího na vlastní pěst se totiž samozřejmě do českého prostředí nedal přenést. V souvislosti s tím se – místo k tradičním řešením kriminálního či detektivního žánru – vyprávění *5 milionů svědků* přiklání k praktikám psychologického filmu. Vrah je odhalen díky poctivému úsilí kriminalistů a finále se obejde bez akce. Napětí se stupňuje prostřednictvím konfrontačních dialogů a k jeho zajímavosti přispívá především kvalitní herecké obsazení. Miroslav Macháček v roli vraha – scenáristy Tarantíka – ovšem svým expresivním výkonem s přehledem zastiňuje Radovana Lukavského, což dozajista nebylo cílem autorů filmu. Mezi Tarantíkem a Sudou nakonec probíhá napínavá, silová psychologická hra, z níž scenárista vychází jako frustrovaný a sebestředný manipulátor (a jeho záliba v knihách, včetně těch Masarykových, rozhodně neslouží jako pozitivní charakteristika). Coby ubohý slaboch se však nakonec pokusí uniknout důsledkům svého činu a spáchat sebevraždu.

Tarantík je extrémním produktem pochybného prostředí, kam přicházejí kriminalisté vyšetřovat vraždu – a zjevně především udělat pořádek hodnotový, morální. Jde o prostředí televizního studia – výroby iluzí. Tam zemřel herec Faltys během přímého přenosu Tarantíkovy televizní hry *Případ pro tři vrahy*. Do křesla, kde herec představující oběť seděl, někdo úmyslně zapojil elektrický proud, načež kardiak skonal

před očima miliónů televizních diváků, členů štábu a dalších účinkujících. Formát přímého přenosu původní inscenace byl v polovině šedesátých let už zastaralý [4], ve fikčním světě Nývlt a Sadkové však pracovníci Československé televize místo přerušené hry nahodí dokument *Jarní toulky českosaským Švýcarskem* – a telefonistky nestačí vyřizovat dotazy diváků, přičemž mnozí z nich se zmateně domnívají, že pořad patřil do jakési série *Příběhy s otevřeným koncem*.

Vyšetřování odhalí většinu přítomných coby morálně pochybné osoby, které měly důvody nevinného Faltyse zabít, ať už je to jeho žena (Irena Kačírková), její milenec – architekt Balabán (Rudolf Hrušínský), herec Ajm (Jiří Holý), který kolegu nenáviděl či mladý asistent režie Číž (Vít Olmer), jenž se zajímá o Faltysovu sličnou chráněnkou Jindřišku (Jana Brežková). Vrahem se ukáže být Tarantík, jenž ovšem neměl v úmyslu herce zabít, ale usiloval v přímém přenosu své hře získat popularitu (!).

V komentáři završeného případu Suda před Kovalem zcela nečekaně zmiňuje vraždu prezidenta Kennedyho, která se rovněž odehrála v přímém televizním přenosu. *5 milionů svědků* tak nabízí komplexní kritiku praktik televizního „chladného média“, která je v polovině šedesátých let neobvyklá i v mezinárodním kontextu. Eva Sadková, tehdy čtyřiatřicetiletá režisérka, která svůj profesionální život téměř beze zbytku zasvětila malé obrazovce, přitom dané prostředí i možnosti vypravěčství ovlivněného televizní poetikou využívá se zřejmým potěšením. Projevuje se dokonce jako výrazně větší experimentátor než její filmoví kolegové, když nápaditě ovládá statické dějiště, v němž se odehrává téměř celý příběh. Do hry zapojuje i přítomnou audiovizuální techniku – a pozoruhodná stylizovaná předtitulková sekvence je jakýmsi prologem, rozehrávajícím téma osudové nejistoty.

Kritika podstaty televizního média a obecněji světa „intelektuálních příživníků“ je tak ve filmu zjevně přítomna spíš přes Nývltův scénář – a to nejen skrz vraha Tarantíka. Důležitý je i asistent Číž ve zdařilém podání dobového hereckého idolu Víta Olmera. Mladík citující buržoazní ikonu Sartra a vydatně si přihýbající z lahve ještě studuje FAMU, touží se však dostat k lukrativní režisérské práci. Sen o studium režie na FAMU (neuskutečněný) zmiňuje i osvětlovač Haukvic – postarší, frustrovaný a požívačný ubožák. Pražská filmová škola se tak divákovi *5 milionů svědků* jeví jako líheň morálních parazitů, konzumentů a výrobců iluzí žijících mimo „správnou“ socialistickou realitu. Tu ztělesňuje Suda, zatímco Koval je Čížovým protipólem, příkladem mladého

muže, který díky správnému výběru povolání a Sudovu vedení nachází své pevné místo ve „skutečné“ společnosti. Ta se však – dnes se nám může zdát, že symptomaticky – nachází zcela mimo prostor vyprávěného příběhu.

5 milionů svědků uvede 25. 8. ve 20:00 kanál CS Film.

5 milionů svědků (ČSSR 1965), režie: Eva Sadková, scénář: Václav Nývlt, Eva Sadková, kamera: Václav Hanuš, střih: Jaromír Janáček, hudba: Jiří Malásek, Jiří Bažant, hrají: Radovan Lukavský, Jan Tříska, Miroslav Macháček, Irena Kačírková, Jana Brežková, Rudolf Hrušínský, Jiří Holý, Vít Olmer ad. 93 min.

Poznámky:

[1] Především *Umění detektivky* (1962) Jana Cigánka a *Nápady čtenáře detektivek* (1965) Josefa Škvoreckého.

[2] Na „alibi sérii“ pracovali režisér Vladimír Čech a scenárista Karel Cop, kteří rozpracovali příběh vraždy v televizním studiu. Jejich scénář se nedochoval, zcela jiný autor – Václav Nývlt – však v roce 1960 napsal literární scénář nazvaný *Dva miliony svědků*. O dva roky později vydal stejnojmennou detektivku a napsal další verzi literárního scénáře, kde jsou už postavy vyšetřovatelů přejmenované na Sudu a Kovala. Viz Zýková, Veronika, *Od Dvou milionů svědků k Pěti milionům svědků. 25fps*, online: <http://25fps.cz/2011/od-dvou-milionu-svedku-k-peti-milionum-svedku/>

[3] Snahu omladit a dobově aktualizovat tradiční pár vyšetřovatelů měli i noví tvůrci série s majorem Kalašem, když po trilogii režiséra Petra Schulhoffa s Rudolfem Hrušínským (*Strach* /1963/, *Vrah skrývá tvář* /1966/ a *Po stopách krve* /1969/) realizovali film *Na kolejích čeká vrah* (1970). Tam se vedle Kalaše v podání nového představitele – Jiřího Sováka – objevil i začínající podporučík Karlíček v podání Jaromíra Hanzlíka.

[4] První přímý přenos inscenovaného dramatického díla Česká televize vysílala 9. prosince 1959 (šlo o první díl seriálu *Rodina Bláhova*).

